

A villanykönyvtáros: egy helyét kereső könyvtári szakma

Minap a barátom megkérdezte, mi a csudát csinállok tulajdonképpen abban a könyvtárban. Elgondolkodtam. Hogyan lehetne velősen összefoglalni az online, a CD-ROM-ok, az Internet, a Web burjánzó világát, az elektronikus információ áradatában tébláboló könyvtárlátogatóknak segítő kezét nyújtó szakember munkáját? Hirtelen felindulásból rávágtam: villanykönyvtáros vagyok.

A könyvtárban dolgozó *online közvetítő* joggal panaszkodik a nehéz időkre. Az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtárban (OMIKK) 1985-ben ezer online keresést végeztek, napjainkban az évi keresések száma kétfegyű. Az apálynak több oka van. Itt van a CD-ROM-ok bővülő választéka: az OMIKK-ban több tucat olyan CD-adatbázisban kereshet az olvasó ingyen, amelyik azelőtt csak online volt elérhető. A rendszeres „nagyfogyasztók” (pl. a gyógyszergyárak) sorra felszerelkeztek saját hálózati kapcsolattal, STN-, Dialog-, Data-Star-hozzáféréssel, kitűnő online kereső szakemberekkel. És nem utolsósorban a gazdasági helyzet. Nincs szomorúbb, mint amikor az ígéretesen induló referenzsinterjú a várható költségek kérdéséhez ér: a reménybeli megrendelő elkomoruló arca az élet értelmébe vetett hitet rendíti meg az online közvetítőben.

Ugyanakkor az a fejlődés, amelyet az *információrobbanás*, az *információs autópálya* korának metaforáival szoktak homályba borítani, izgalomba hozza az online közvetítőt. A szakember, akinek buta terminálja vagy dőcögő XT-je néhány éve még idegtépően lassú vonalakon kapcsolódott az adatbázis-szolgáltató gépéhez, mára lenyűgöző arzenált halmozott maga köré. Egyazon számítógéppel éri el a könyvtár katalógusát, CD-ROM-szerverét és a nagyvilágot; szolgáltatókész telekommunikációs szoftvere könnyedén bánik el a felgyorsult vonalakon a Dialog vagy az STN szolgáltatótól beömlő rekordok százaival, és ott dörömböl az Internet, a lehenyerlő bőséggel kitaruló „kibertér”. Az elektronikus információforrások egyre újabb típusaival ismerkedő szakinformátor – a „villanykönyvtáros” – rá kell ébredjen: szakmája állandóan változik, napról napra alakul, lehetőségei az optikai kábelben száguldó foton sebességével bővülnek. És arra is, munkahelye, a könyvtár nem biztos, hogy ki tudja használni azt a tudást, amelyet az elektronikus információforrásokkal bibelődő

munkatársa szed össze látszólag öncélú „szörfözései” közben. A könyvtár hagyományai, az „információrobbanás” előttről ránk maradt struktúrája, a „cédulakatalógusokon szocializálódott” munkatársak olyan ellenállást képeznek a „villanykönyvtáros” lelkesültségével szemben, amit nem könnyű legyőzni.

Egy terminálülés története

Az olvasó, történetesen egy vegyi gyár munkatársa, régi, jól bevált forrását, a Chemical Abstractset böngészi az olvasóteremben. Váratlan nehézségekbe ütközik, úgy érzi, a megoldás több időt, munkát, tudást igényel, mint amennyi rendelkezésére áll. A tájékoztató pulthoz megy segítségért. A könyvtáros nem igazán tud segíteni, a probléma túl specifikus. Online közvetítő munkatársát hívja, aki eredetileg „szintén vegyész”. A beszélgetés fokozatosan egy online keresést előkészítő referenzsinterjűvé alakul át, a CA online változata ígérkezik megoldásnak. Az olvasó egyre lelkesebb, beleegyezik az online keresésbe. A terminálülés két nap múlva lesz, addig az olvasó megpróbál minél több pénzt szerezni a munkahelyén (biztosan nem fog annyit kapni, hogy ne kelljen a „szeánsz” közben szorongva figyelnie a „taxamétert”), a szakinformátor pedig előkészíti a terminálülést. Eközben a kézikönyveket és a CA nyomtatott, valamint CD-ROM indexeit használja.

A megbeszélés napján az STN Registry és CAPIus adatbázisaiban végzett „crossfile” keresés 170 relevánsnak ígérkező bibliográfiai rekordot talál, köztük a több mint száz szabadalom mellett felbukkan egy „review”, kivonata sokat sejtető, kimerítő bibliográfiát is kínál. Sajnos, a számítógépes katalógus szerint a folyóirat nem jár a könyvtárba, sőt a Nemzeti Periodika Adatbázis (NPA) CD-ROM-változata szerint az egész országban

sincs meg sehol. A könyvtárközi kölcsönzést az olvasó túl lassúnak találja, gyorsabb megoldás kellene. A szakinformátor a CA dokumentumküldő szolgáltatását (Chemical Abstracts Document Delivery Service = CA DDS) ajánlja, a költségkeretbe még éppen beleférne az a pár ezer forint. Meg lehetne rendelni a cikket az STN „order” parancsával, ennek költsége azonban már túl drágává tenné a dokumentumot. De újabban a Chemical Abstract Service is működtet World Wide Web szervert, ezen könnyen, gyorsan és olcsóbban lehet a DDS-nek rendelést küldeni. A cikk néhány nap múlva előkészít az olvasó faxán.

Mennyi minden szolgálta az elégedetten távozó olvasót: a tájékoztató könyvtáros és az online közvetítő mellett referáló folyóirat, kézikönyv, online katalógus, CD-ROM adatbázisok, kereskedelmi adatbázis-szolgáltatás, dokumentumküldő szolgáltatás és az Internet multimédia-csodája. Minek köszönhető a siker, és mi az oka, hogy viszonylag ritkán van benne részünk?

Hely a könyvtárban

Barbara Quint összegező cikkében [1, 2] hét szakaszra bontja az online adatbázisokból való információszolgáltatás folyamatát: referenzinterjú, taktikai áttekintés, adatbázis-választás, a kereső stratégia kidolgozása, online keresés, visszacsatolás, a végeredmény prezentálása. A folyamat talán legfontosabb része a fel nem sorolt „nulladik” szakasz, a szakember felkészülése, önképzése, lépéstartás az információs technika változásainak szédítő ütemével. Ma már nem elég azonban csak a „klasszikus online”-nal foglalkozni, a CD-ROM-ok, az integrált könyvtári rendszerek és az Internet benyomulnak a szakmába; képesnek kell lenni a különféle források összehangolt alkalmazására. De képesnek kell lenni még valamire: meg kell ismertetni az új lehetőségeket a *munkatársakkal* és a *vezetőkkel* is, meg kell tudni értetni, hogy az új eszközökre munkahelyünknek szüksége van, azokat be kell építenie tevékenységébe, szolgáltatásaiba. Nem elég hasznosnak lenni, el is kell hitetni, hogy azok vagyunk.

A könyvtár közegében módosul a Quint-féle első szakasz, a referenzinterjú. Új személy, a tájékoztató könyvtáros kapcsolódik a folyamatba, adott pillanatban neki kell az olvasót a szakinformatikushoz irányítani. Az is egyre gyakrabban fordulhat elő, hogy az 5. lépés, a hagyományos értelemben vett online keresés másmilyen, mint azt megszoktuk, pl. több lépésre bomlik, keveredik nem „klasszikus online” források használatával. Vagy akár el is maradhat. A CD-ROM-ok, hálózaton át elért könyvtári katalógusok, „szakmai” (egyetemi, intézményi, vállalati) WWW-lapok,

Gopherek, ftp-archívumok átkutatása, az e-mail-konzultáció a kollégákkal (akár a világ túlsó sarkáról is) egyre gyakrabban kínálhatnak az első négy szakasz valamelyikében a drága kereskedelmi adatbázisok használatát szükségtelenné tevő megoldásokat, vagy vezethetnek vissza a „klasszikus” könyvtárhoz, mondjuk egy könyvtárközi kölcsönzés lebonyolítására.

Az elektronikus információforrásokkal foglalkozó szakinformátor sikerének egyik titka a *tájékoztató könyvtárossal való viszonyában* rejlik. Jól kell ismerniük egymás munkáját, számítaniuk kell egymásra, tudniuk kell, mikor van szükség a másik tudására, lehetőségeire. A jó kapcsolat kialakításában a felelősség elsősorban az informatikusé, neki kell az egyre újabb forrásokra, eszközökre a könyvtáros figyelmét felhívni, megszerzett ismereteit továbbadni, a tájékoztatáson felmerülő, szakmájába vágó problémákban segítőkésznek lennie. A kulcsszó a *mindennapi kapcsolat*. Sokat segíthetnek a szervezett munkahelyi továbbképzések, konzultációk, de a rendszeres találkozások, a „gyere, nézd ezt az érdekes katalógust”, vagy a „találtam egy izgalmas Web-helyet, szerintem nagyon használható” típusú *informális beszélgetések* pótolhatatlanok. Így tudja a szakinformatikus „saját szolgálatába állítani” a tájékoztató könyvtárost.

De hasznosíthatja magát a referenzpultnál is. A könyvtárban egyre több olyan korszerű, felhasználóbarát eszköz vonul fel (számítógépes katalógus, CD-ROM vagy letöltött adatbázisok, nyilvános Internet-terminálok), amelyet az olvasó önállóan használhat. Bármennyire „felhasználóbarátok” azonban ezek a rendszerek, használatukhoz mégiscsak szükség van bizonyos ismeretekre. Az olvasók „informatikai nevelésében” sokat segíthet az informatikus a referenzkönyvtárosnak. Vannak esetek, amikor csak az adott rendszer kifinomultabb lehetőségeinek használata vezet eredményre. Ilyenkor a szakinformátor elektronikus rutinja felbecsülhetetlen érték lehet; a Dialog központ adatbázisaiban szerzett online rutin igen jó szolgálatot tehet, ha egy Dialog OnDisk CD-ROM-on „expert search” üzemmódra kell váltani, mert a „felhasználóbarát” menüs keresés nem vezet kielégítő eredményre. Jó, ha ilyenkor kéznél van a tapasztalt munkatárs: a tájékoztató könyvtárosnak nincs meg az online keresésekben megszerezhető tapasztalata, ideje sincs mindig arra, hogy letelepedjen a számítógép előtt tanácsalankodó olvasó mellé, hiszen ott toporog a pult előtt a következő olvasó.

A „villanykönyvtárosnak” meg kell találnia helyét a könyvtár épületében, a könyvtári szolgáltatásokban és munkafolyamatokban, de elsősorban munkatársai és főnökei fejében, különben mindörökké csillogó, mindentudó, de értelmetlen és visszataszító „datadandy” marad [3]. Ha nem tud beillesz-

kedni a könyvtár rendszerébe, ha nem tudja megismertetni és elfogadtatni munkáját, az ő révén hasznosítható lehetőségeket, eszközöket, módszereket: frusztrált és kielégítetlen marad, munkatársai pedig hasznavehetetlen csodabogárnak nézik. (Még fizikai helye sem lényegtelen, az a jó, ha szobája a tájékoztatás közelében van, hogy kéznél legyen a tájékoztatásnak és az öneki.) Az eredmény persze végső soron a *könyvtár vezetésén* múlik. Ha ismeri az egyre újabb tájékoztatási eszközöket, az azokban rejlő lehetőségeket, ha azok használhatóságát elhiszi, de nem értékeli túl, ha megbízik munkatársaiban és optimális munkafeltételek és -kapcsolatok kialakítására törekszik, ha megérti, hogy mindez nemcsak szüntelen „wetware”-, de szoftver- és hardverfejlesztést is igényel, és ha nem riad vissza a szükséges változtatásoktól, akkor van remény.

A feladat nem könnyű. A *Mooerst* idéző *Fülöp G.-t* idéző *Drótos Lászlót* idézzük [4]: „...kínos és gyötrelmes dolog, ha információt kapunk. Először is el kell olvasni, s ez nem mindig könnyű. Azután meg kell próbálnunk megérteni, ehhez viszont gondolkodnunk kell. Az információ megkövetelheti, hogy döntsünk, a döntések pedig cselekvésre

kényszerítene. Az információ megértése során rájöhetünk arra is, hogy főnökünk tévedett, vagy hogy munkánk rossz vagy szükségtelen. És még: ha megkíséreljük az információt megfelelően felhasználni, az a vád érhet, hogy csak mélán pisz-mogunk, ahelyett, hogy dolgoznánk. Végül pedig: ha az információt beillesztjük munkánkba, ezt gyakran egyáltalán nem veszik észre, nem méltányolják.”

Irodalom

- [1] QUINT, B.: Inside a searcher's mind: the seven stages of an online search – part 1. = Online, 15. köt. 3. sz. 1991. p. 13–18.
- [2] QUINT, B.: Inside a searcher's mind: the seven stages of an online search – part 2. = Online, 15. köt. 4. sz. 1991. p. 28–35.
- [3] LOVINK, G.: A datadandy. = Gondolat-jel, 5. sz. 1995. p. 5–7.
- [4] DRÓTOS L.: Informatikai jegyzetek, 1.21 verzió, hipertext változat, 1993. április.

Beérkezett: 1996. II. 12-én.

A British Library szabadalomküldő szolgáltatása

A világ legnagyobb szabadalomgyűjteménye – jelenleg több mint 36 millió szabadalmi dokumentum – a *British Library*ben található, évi kb. félmillió növekménnyel. Hetenként kb. 5000 szabadalmi dokumentumot küld ki megrendelőinek. A *Patents Express* nevű dokumentumküldő szolgáltatás megrendelői online keresés útján jutnak el az igényelt dokumentumok adataihoz, s azokat a *British Library* dokumentumküldő szolgáltatásáról rendelik meg, postán vagy faxon.

Új fejlemény, hogy korszerűsítették a *British Library Patents Express* szolgáltatását, amely az ugyancsak brit *On Demand Information* vállalattal együttműködve gyors hozzáférést biztosít az elektronikus szabadalmi leírásokhoz. A hamarosan üzemszerűen működő szolgáltatás a személyi számítógéppel és gyors adatátviteli kapcsolattal rendelkező felhasználóknak lehetővé teszi, hogy saját „szabadalmi könyvtárát” hozzanak létre a *British Library* elektronikus szabadalomtára egyes részeinek leöltésével. Egy szöveget és vonalas ábrát tartalmazó A4-es oldal letöltése 4 másodpercig tart, és a végtermék megkülönböztethetetlen az eredeti dokumentumtól.

/ASLIB Managing Information, 1995. október, p. 13./

A folyóirat-előfizetés számlázása az Interneten

Az EBSCO Subscription Services folyóirat-előfizető ügyfelei közül azok, akik az INNOPAC rendszert használják számlázásra, az Internet FTP-n keresztül is hozzájuthatnak EBSCO-számlájuk adataihoz. Az FTP számlázási szolgáltatást igénybe vevő előfizetők egyszerűen frissíthetik folyóirat-előfizetési adataikat, csökkenthetik az adatbeviteli hibákat, és kiküszöbölhetik a floppy-lemez számlázással együtt járó problémákat. Az FTP útján számlát kérő ügyfeleket az EBSCO értesíti, amikor a számlaadatok készen állnak az Interneten való továbbításra. Ezek után – két héten belül – bármikor kapcsolódhatnak az INNOPAC-hoz letöltött számlázási adatokhoz.

/NFAIS Newsletter, 37. köt. 6. sz. 1995. p. 80./

(R. P.)